

DR. OLÁH JÁNOS

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola  
Szeged

## Pázmány Péter a nőnevelésről

1570. október 4-én született Váradon (később Nagyvárad) Pázmány Péter. A középkori eredetre visszatekintő Pázmány-család előbb a lutheri, majd a kálvini tanok követője lett.

Pázmány Péter 8 éves korában vesztette el édesanyját, Massai Margitot. Ezt követően édesapja a katolikus Toldy Borbálát vette feleségül. Ebből az újabb házasságból született Pázmány egyetlen féltestvére, György, aki a református hitben nevelkedett fel. Péter ellenben 13 éves korában katolizált a kolozsvári jezsuita szemináriumban. Noha a kollégium szabályai tiltották a vallásváltoztatásra történő rábeszélést, az erőszakos térítést, a katolikus légkörben, a nagy tudásukról és munkabírásukról nevezetes jezsuita tanárok példájára az oda iratkozó protestáns fiatalok többnyire rövid idő múlva katolikusok lettek. Pázmány a vallásváltoztatás miatt Váradtól és protestáns rokonaitól végleg elszakadt, lélekben azonban egész életében számon tartotta Váradot, „Szent László földjét”.

1587-ben belépett a jezsuita rendbe. Krakkóban, Bécsben és Rómában végzett filozófiai-teológiai tanulmányokat. 1597–1600 között a grazi egyetemen tanított, majd itthon különféle rendi tisztséget töltött be, ekkor emelkedett a magyar ellenreformáció legjelentősebb alakjává. Kiváló szónok volt, a magyar prózastílus megteremtője, ízes, erőteljes nyelven, fordulatos, hajlékony stílusban írt.

1616-ban került az esztergomi érseki székhelybe. Jövedelmének jelentős részét fordította a katolikus iskolaszervezet korszerűsítésére, végső soron természetesen ellenreformációs céljainak érdekében. Kibővítette az Oláh Miklós által megszervezett nagyszombati papnevelő intézetet, ugyanitt konviklust is létesített nemesifjak részére. Papjainak magasabb tudományos képzése érdekében intézetet szervezett Bécsben (Pazmaneum). Legjelentősebb alkotása a nagyszombati egyetem.

1637. március 19-én halt meg. Végrendelete szerint Pozsonyban temették el, a Szent Márton-székesegyház kriptájába.<sup>1</sup>

Két prédikációjában szólt részletesen a katolikus szellemű nőnevelésről: „Mint kell keresztény leányt nevelni?” és a „Házasságban élő asszonyok tanúsága”.

A Pázmány korabeli magyar irodalomban többször felmerülő téma a nőnevelés, a lányok iskoláztatásának kérdése. Mint Bitskey István írja, Szenczi Molnár Albert például azt javasolta, hogy „minden fő- és közrendben lévő asszonyi állapot is indíttassanak az írásnak-olvasásnak” megtanulására, s a leánygyermek is járjanak iskolába. Indoklása szerint persze a betűvetés tudományának elsajátítására elsősorban vallásos célból (a férj távollétében bibliaolvasás a ház népének), másodsorban viszont a gazdaság rendben tartása, a számadások ellenőrzése, a férjnek történő levélírás is megköveteli ezt. Nagy dicsőréttel említi Szent Jeromos női levelező partnereit és Angliai Erzsébet királynőt, akik példát mutattak mindebben.<sup>2</sup>

Pázmánynak a nőnevelésről írott nézetei hasonlóak. „Mint kell keresztény leányt nevelni?”<sup>3</sup> című munkájában kívánatosnak tartja, hogy a „keresztény leány mindjárt kisdéd korában vagy értelmes öreg asszonytúl vagy életemes, jámbor, istenfélő embertől olvasni tanuljon és a szép dolgok olvasásából tekéletes erkölcsöket vegyen”. Az írástudó asszonyokra felhozott példái nagyjá-

ból megegyeznek a Szenczi által említettekkel. Pázmány jól tudta, hogy a női analfabétizmus megszüntetésére irányuló törekvés szembenáll kora közvéleményével: „Tudom, a közösségnek nagy része azt-ítéli, hogy nem jó írni és olvasni tanulni a leánynak, mert félő, hogy az olvasásból gonoszt tanuljon”, mégis szembeszáll a közvéleménnyel abban a korban, amikor a lányok nevelése többnyire csak „csinysogatás, ruhacifrázás, gangosan-lépés”-ben merül ki, tehát „a leányok nevelésében nagy gondviseletlenség vagyon”, míg a másik nem nevelésére nagyobb gondot fordítanak a családők: „a fiak nevelésére vagyon az atyáknak valami gondjok: mert iskolákba és udvarokba küldik, lovagolni, vadászni, puskázni tanítgatják őket”. Pázmányt erkölcsi szempontok vezetik. Római példákat sorol, tanult, képzett ókori asszonyok neveit említi (Corinna, Theano, Diotima, Aspasia). Hivatkozik arra, hogy az emberek könyvek olvasása nélkül is megismerik a rosszat, a gonoszt, hiszen az embert környezetétől nem lehet elszigetelni, meg ahogy Seneca is írta: „az asszony szelídülhetetlen és mértéktelen, ha bölcsességgel és tudományokkal nem ékesítetik, és ezek oktatásával nem szelídítetik”, mert a magyar pap szerint a nőnek „a szép üdvösséges históriák és oktatások olvasása úgy betölti kedvét és gondolatját, úgy felemeli akarátját a tisztességes élet kívánságára, hogy minden éktelen és csintalan indulatokat, fáradtság nélkül, megfojthat pázsitjában...” A Pázmány által képviselt program több vonatkozásban kétségkívül a polgári erkölcsök irányába mutatott előre.

A tudós pap óvja a lányokat a környezet esetleges negatív hatásaitól: „Mihent... jární kezd a leány: futosson és játszék egyenlő üdős leánygyermekkel, de úgy, hogy az anyja vagy más megért asszony reá vigyázzon. Játszadozni a férfigyermekekkel, vagy, akármely kicsiny korokban is, azokat ölelgetni, csókolni ne engedjék a szülék... arra kell vigyázni, hogy a gyermek semmi feslettséget ne lásson: mert a gyermeki tudatlanság, amit lát, azt mint a tükör, követésével kiábrázza... Kimondhatatlan bolondságokat látunk néha a leányokban. Némelyek... a szép hízelkedő szónak, ajándékocskának, írogatásnak és izengetésnek helyt adván, nyilvánvaló szerelmeskedésbe esnek... Némelyek a lányok közül elkerülik a szemtelen szerelmeskedést, de eszek, kedvek táncrea vész... nem szűz, akit gyakran tapogatnak...”

Pázmány hasznos tanácsokat is ad: „Hat esztendő korában (a szülő lányát) orsó-, rokkaforgatásra, szövésre, fonásra, recekötésre, mesterséges varrogatásra tanítsa, hogy ezekben idejét tisztességesen, gyönyörűségesen, hasznosan tölthesse... asszonyok tisztí az otthonülés, Istennel való beszélgetés... Sőt, hogy nagyobb kedvet találjon mind leánykorában szüleinél, mind házassága után szerelmes uránál, szükség, hogy a leány tanuljon étkecskéket is főzni... Nem tiltja Isten a tisztességes öltözetet, sőt akarja, hogy az asszonyok ékes öltözetben járjanak: de úgy, hogy szemérmesen és józanon ékesgessék magokat... ha szép eltekélje magában, hogy meg nem rútítja feslett étellel ékességét; ha rútacska, arra igyekezzék, hogy jó erkölccsel szépegesse magát... bort ne igyék a lány...”

Várad híres szülőtte a valláserkölc kereteit a reneszánsz gondolati elemeivel tágította, azokat a kor követelményeivel összehangolta, ennek jegyében szállt szembe többek között a feudális házassági szokásokkal is. Elítélte azokat a szülőket, akik „pénznek adják, nem embernek gyermekeket”, s a lányok kiházásításában gazdaságuk gyarapítási lehetőségét látva, nem gondolnak arra, hogy a vőlegény „micsoda alkalmas az ő lányuknak, kinek holtig együtt kell élnie jegyesével.” Jellemző a sorrend, amelybe a vőlegény kiválasztásának szempontjait állítja: elsősorban az erkölcsét és okosságát, másodsorban értékét és nemzetségét, harmadsorban korát és természetét kell nézni.

A fentiekből kiolvasható, hogy Pázmány Péter fontos kérdésnek tekintette a nőnevelést, de idézzük ismét őt: „... igazán írta Aristoteles, hogy a leányok jó neveléséből áll főképp az országok böcsületes állapotja, nemcsak azért, hogy fele az ország lakosainak asszony, hanem azért is, hogy a férfiak jó nevelése nagy részre az asszonyoktul vagyon. Mert akiktül születünk és kisdedségünkben neveltetünk, azoktul szopjuk téjjel együtt az erkölcsöket...”

A tudós pap fontosnak tartotta, hogy az édesanyák maguk szoptassák csecsemőjüket: „A természet nem egyebért adott az anyák melljébe tejet a szülés után, hanem hogy amely vérrel mé-

hekben tápláltak magzatjokat, azzal neveljék. Egészségesbek is az anyák, ha maguk szoptatnak, mert tejek bévségét könnyebítik.

És nemcsak a gyermek vastagb és egészségesb azzal a vérrel, melyből alkottatott, hanem az anyák is inkább szeretik akiket fáradságot bajlódással magok neveltenek. Azért az anya, ha lehet, maga erkölcsét csepegesse leányába: és akit méhében viselt, ölében hordozza, téjjé lett vérével nevelje, első mosolygásait és akadozó szólásait kedves csókolgatásaival bátorítsa.” Az érdekesség kedvéért megjegyezzük, hogy később a nagy francia nevelő, Rousseau (1712–1778) ugyanezt hirdette. (A párizsi parlament ítélete: művét, az Emilt és magát az író is egyaránt máglyára küldte, mivel Rousseau-t nem tudták elérni, ezért a művén hajtották végre az ítéletet. Más volt azonban a francia hölgyek véleménye, ítélete: arisztokrata és nagypolgári asszonyok az operába is magukkal vitték csecsemőiket és nyilvánosan szoptatták őket. (Egészségnevelés 1990/4. 175–177. p.: Oláh János: Rousseau nézetei az egészségnevelésről.)

Pázmány Péter következő gondolata is azt mutatja, hogy szerzője mennyire haladó nézeteket vallott a nevelés területén: „Mert nem születésből hanem a nevelésből vagyon jó vagy gonosz erkölcsünk...”

A fenti prédikáció műfajában készült beszéd az első magyar népszerűsítő-ismeretterjesztő pedagógiai írások egyike. Mészáros István írja: „... a magyar nyelvű nevelési irodalom nálunk Pázmánnyal kezdődik. Ezek a sorok ma olykor nehézkesnek tűnnek, de bizonyítják, hogy szerzőjük a magyar nyelv virtuóz mestere.”

Ezt példázza a „Házasságban élő asszonyok tanúságáról” szóló beszéd,<sup>5</sup> prédikáció is, amely a családi élet alapkérdéseit veszi sorra. Ebben a nő szerepének kulcsfontosságát tulajdonít: „Úgy vészem pedig eszembe, hogy ha nem mindenestül, de nagy részre, az asszony-ember hatalmában és maga-viseletében áll, hogy nyugodalmas csendesség, vagy únalmas veszekedés legyen a házasságban. Mert, ha az asszony, tekéletes erkölcsével, engedelmes okosságával, urának kedvét keresi; és igaz szeretetivel férjének szerelmét magához vonozza: nem-csak urát megnyugottya: hanem maga-is, csendes szível, örömben tölti életét.”

A szerző a feleket türelemre, kitartásra sarkallja, mert a házasság „éltig tart és csak halál szerez szabadságot”, az együttélés nem jár mindig gyermekáldással, a betegségek sok fájdalmat okozhatnak, ezeket el kell viselni; és még sok egyéb esetben is jobb túrni.

Kölcsönös szeretet, tisztaság, engedelmisség, házi gondviselés – ezek kell hogy az együttlét alapjai legyenek. A vezető szerep természetes a férfié, mert „bolond és gyalázatos nevet visel az asszony, mely urának parancsol”, de a férfiaknak is figyelembe ajánlja, hogy feleségét „nem kell lába-alá tapodni, hanem mint társát bocsúlleni”.

Négy dolgot ajánl különösen Pázmány a felek figyelmébe: egymás kedvét ne szegjék a házasok; ne legyen enyém s tied a férj és felesége között; morgás, veszekedés, pántolódás ne tegyen jóvátehetetlen károkat; a jó házasságban a felek a terheket egyformán viselik. Naívak azok, akik azt hiszik, hogy társuk tökéletes: „Bolond házasok, kik azt kívánnyák, hogy az ő társakban semmi fogyatkozás ne legyen: és nem akarván keveset túrni, még e földön poklot csinálnak magoknak.”

Fontosnak tartja Pázmány Péter, hogy az asszony ragaszkodjon férjéhez: „... az asszony attyát, annyát és minden attyafiságát elhatta házas-társáért és min-azok-helyébe választotta férjét”. Híres történelmi példákat említi: pl.: III. Konrád császár a meghódított ország előkelő asszonyainak megengedte, hogy békével elmehetnek azzal, amit hátukon kivisznek – ők a férjüket vitték ki a hátukon.

A házasság azonban nem kötelez mindenre: „A házasok szereteti, arra nem kötelez senkit, hogy Isten-ellen-való dologban kedveskedgyenek egymásnak.” A szerző rendkívül elítéli a házasságtörést: „... a pogányok, a házasságtörést nagyobb gonosznak ítélték, hogy-sem az ember-ölést ... a házasság-törő vétkezik Isten ellen, ki a házasságot szerette; és akinek nevére eskütt ... az anyaszentegyházat megrúti, melynek keze volt az öszve-adásban: apját, annyát és minden

nemzetiségét meggyalázza, szégyeníti és keseríti ... ha az asszony-ember részeges, haragos, hazug, átkozódó, rút, undok, büdös, beteges, bolond ... ha bálványozó: véle kell tűrni... De, ha ura ágyát megfertezteti: az immár tűrhetetlen: azért bezzeg elbocsáthatja ember feleségét ... oly gonoszság a házasság-törés, amelynél nagyobb nem lehet ... magára, nemzetére örök gyalázathozó, aki ebben részes.” Megváltozik a feleség viszonyulása férjéhez, ha megcsalja: „Amely órában házasság-törésbe esik az asszony, azon órában, nem-csak megútálja édes urát, de úgy kezdi gyűlölni, mint ellenségét, úgy retteg tőle, mint hóhértúl; úgy kívánnya halálát, mint maga életének megtartását.” Pázmány ezután arról ír, hogy a gyanakvás kialakulása pokollá teheti a házastársak életét, akiknek bízniuk kell egymásban.

Külön probléma a mostohaanyák kérdése: „A tekéletes asszony pedig meggondollya, ha néki árva gyermeki maradnának, mint akarná, hogy tartaná a mostohája; és az-szerént tartya mostoha fiait. Az is eszében forgattya; hogy ha elnyegi – és titkollya – is gyermekinek rongálását az okos atya, de szívében kárt tészzen és idegeníti feleségétül.”

„... a jó asszony böcsülhetetlen gazdaság.” – fejezi be prédikációját a szerző.

Pázmány az imádságban sem feledkezik meg a nőnevelésről: Szüleinkért, Jámbor házások egymásért, Szülék magzattyokért, Özvegyek és árvák könyörgése, Nehézkesek könyörgése.<sup>6</sup>

A „Jámbor házások egymásért” c. imájában írja: „... Tartsd meg és öregbítsd köztünk a szeretetet, hogy minden visszavonyás, gyanúság, háborgás és egyenetlenség-nélkül éllyünk, tisztán és igaz keresztényi szeretettel ... szerelmes házastársomnak nyavajájával vagy halálával ne ostorozz engem: hanem, véghetetlen jó-voltodért tarcs-meg minket szent nevednek dicséretire.”

Pázmány Péter műveiben a nőneveléssel kapcsolatban is pszichológiai tisztánlátással ír, az ellentétes érdekeket egységbe próbálja rendezni, értékeléseiben törekszik a kölcsönösség elvének az érvényesítésére, a feleket felhívja mindig, hogy éljék bele magukat a másik fél helyzetébe. A tudós pap nem mindennapi emberismerettel és élettapasztalattal fogalmazza meg tanácsait, javaslatait, a soha nem pihenő lélektani érdeklődés csiszolta kerekre mondatait. Így prédikációi tartalmi és esztétikai szempontból is a magyar irodalom becses emlékei, amelyeket minél több mai embernek is meg kellene ismernie, hiszen azoknak a társadalmi-etikai normáknak tekintélyes részét ma is elfogadhatjuk, melyeket Pázmány akart kialakítani.

Pázmányra jellemző, hogy nemcsak kéziratot, hanem nyomtatásban már megjelent írásait is állandóan javítgatta, bővítette, átdolgozta. Prédikációinak kialakulási mechanizmusa a következő: egyéni élmény, egyedi eset – szenvedélyes állásfoglalás (Kosztolányi így írt erről: „Tollán forró tinta csordogál, kalamárisában pedig tűz van, égi szikra, de a poklok kénköves lángja is.”) – tudományos alapvetés – racionális átgondolás – a téma elvi-etikai síkra helyezése. A tudós pap fontos nevelési módszere a meggyőződés, az akarat hajlítása. A tudni, akarni, cselekedni hármas fokokkal őr is él. Az ismeret nála is az erkölcsös cselekvésnek csupán legelső foka, az erkölcsös cselekvés próbaköve az akarat, a céltudatos aktivitás.<sup>7</sup>

Kornis Gyula írja Pázmányról: „... sikereinek egyik alapja mély emberismerete, amelyre úgy tett szert, hogy fiatal korától kezdve küzdenie kellett az emberek ösztöneivel, becsvágyával, irigységével és féltékenységével. Ezért egyáltalán nem idealizálja az emberi természetet: józan realizmusa úgy bánik az emberekkel, ahogyan azt lelki valóságuk megköveteli.” Kornis Pázmány életbölcességének tekinti, hogy felül tud emelkedni az emberek apró-cseprő kellemtelkenedésein, kósza hírein, rágalmain, pletykáin, túszerűsáin; eleve számol az emberek ösztönös önzésével, rosszakaratával, ártó szándékával: ezért lelke mélyén ritkán háborodik fel ellenük.<sup>8</sup>

Pázmány Péternek a nőnevelésről írott tanulmányai, gondolatai ma is fontosak, a mának is üzennek. A leírták bizonyítják, hogy aki kezébe veszi a tudós pap gondolatait tartalmazó köteteket, s türelemmel olvassa a ma már régiesnek tűnő sorokat, gazdagabb lesz, s talán személyes élete problémáinak megoldásában is kap segítséget.

## FORRÁSOK, IRODALOM

1. Bitskey István: Pázmány Péter. Gondolat, Budapest, 1986. alapján
2. Uo. 209–210. p.
3. Neveléstörténeti olvasókönyv, Szerkesztette: Dr. Komlósi Sándor. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 325–328. p.
4. Mészáros István: A három részre szakadt ország nevelésügye. In: A magyar nevelés története. Szerkesztette: Horváth Márton. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 62. p.
5. Pázmány Péter: Válogatás műveiből, II. kötet. Az írásokat válogatták: Óry Miklós, Szabó Ferenc és Vass Péter. Szent István Társulat. Budapest, 1983. 119–133. p.
6. Pázmány Péter: Válogatás műveiből, I. kötet. Budapest, 1983. 166–169. p.
7. Bitskey István: Humanista erudíció és barokk világgép. (Pázmány Péter prédikációi.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 34–50. p.
8. Kornis Gyula: Pázmány személyisége. Franklin Társulat, Budapest, 1935. 36. és 57. p. és Nemeskürti István: A magyar irodalom története 1000–1945. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. alapján.

### *Tisztelt Előfizetőinkhez!*

Mindenképpen bízunk abban, hogy továbbra is töretlen támogatói, előfizetői maradnak lapunknak. Ennek reményében kérjük tisztelettel minden kedves Előfizetőnket, hogy az *1996. évi előfizetési díjat, amely változatlanul 200 forint, az alábbi számlára befizetni szíveskedjék*: OTP körzeti fiókja, Szeged, Aradi vértanúk tere, 289-98008-666. sz., jóváírandó a Módszertani Közlemények 393. sz. számlájára. Köszönjük.

Azt is hálás köszönettel vennénk Iskolaigazgatóinktól, Tanárkollégáinktól, Munkatársainktól és kedves Olvasóinktól, *ha újabb előfizetőket is toboroznának*. Ez folyóiratunk folyamatos megjelenése, életben maradása szempontjából rendkívül fontos lenne! Minden ebbéli fáradozásukat előre is köszönjük. Együtt!

*Örömteli karácsonyt és boldogító  
új esztendő-t kíván  
minden kedves Olvasójának, Munkatársának  
a Módszertani Közlemények  
Szerkesztősege  
és  
Kiadóhivatala*